

## **Ultimii exploratori**

Expedițiile care au finalizat  
cartografierea Pământului



CARLES BUENACASA PÉREZ

**LITERA**

București

**CUPRINS**

INTRODUCERE	6
FASCINAȚIA PENTRU PACIFIC ȘI ȚINUTURILE SUDICE	11
EXPLORAREA FRONTIERELOR CONTINENTULUI AMERICAN	37
ÎN INIMA AFRICII	63
ENIGMELE GEOGRAFICE ALE CONTINENTULUI ASIATIC	87
ULTIMA AVENTURĂ: CUCERIREA POLILOR	113
ANEXE	129

## 1

FASCINAȚIA  
PENTRU PACIFIC  
ȘI ȚINUTURILE SUDICE

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost martora unei mari dezvoltări a călătoriilor de descoperire geografică. Pe lângă motivația economică, ambiția de putere sau chiar evanghelizarea necreștinilor, din descoperirea în sine au apărut obiective noi și mai prozaice: setea de aventură și atracția pentru culturile exotice.

### De la cucerire la aventura explorării

La fel ca mulți dintre contemporanii săi, Pierre-Louis Moreau de Maupertuis, fizician, naturalist și astronom francez, bănuia în 1752 existența unei Terra Australis (sau a unui continent sudic) în mijlocul Pacificului, o mare despre care se știa puține lucruri la acea vreme. „Toată lumea știe că în emisfera sudică există un spațiu necunoscut în care s-ar putea afla un continent mai mare decât celelalte patru [...] și este foarte probabil că, în loc să fie ocupat de o mare nesfârșită, vom găsi ceva pământ în el.”<sup>1</sup> Cu toate acestea,

---

<sup>1</sup> Pierre-Louis Moreau de Maupertuis, *Lettre sur le progrès des sciences*, în *Oeuvres*, vol. 1, Lyon, 1769, pp. 384–386

orice expediție care își propunea să exploreze acele mări îndepărtate trebuia să se confrunte cu două probleme majore care reprezentau o provocare pentru navele și pentru marinarii care decideau să întreprindă călătoria: imprecizia calculelor longitudinii și efectele scorbutului asupra echipajului.

În ce privește prima dintre probleme, trebuie remarcat faptul că latitudinea (distanța în grade pe axa nord-sud) era deja măsurată la acea vreme cu ajutorul astrolabului, care o calcula pe baza poziției Soarelui deasupra capului marinarilor. Cu toate acestea, nu exista încă un instrument capabil să măsoare cu precizie longitudinea (distanța spre est sau spre vest în raport cu meridianul 0), problemă care a putut fi rezolvată doar prin dezvoltarea cronometrelor de poziție. Pentru a încuraja progresul științific în acest domeniu, Coroana britanică a decis să ofere un premiu de 10 000 de lire sterline celui care va concepe un instrument capabil să calculeze longitudinea cu o marjă de eroare de numai un grad, premiu care se putea tripla dacă marja de eroare era redusă la o jumătate de grad. Câștigător a fost John Harrison, care a creat un cronometru care îndeplinea aceste cerințe, testat în 1761 într-o călătorie transatlantică dus-întors între Marea Britanie și Jamaica.

Pe de altă parte, scorbutul era, de asemenea, o problemă serioasă pentru călătoriile în largul mării, provocând oboseală și probleme respiratorii, precum și dificultăți la ingerarea alimentelor, picioare umflate, gingii putrezite și probleme grave de circulație a sângelui. În cele din urmă, pacientul murea de foame, de hemoragie sau de hidropizie. Epidemiile puteau decima echipajul unei nave, așa cum i s-a întâmplat lui George Anson, care a pierdut aproximativ 1 400

## CUVINTE ALE ISTORIEI

**„Plăcerea de a fi primul  
care descoperă un ținut...”**

Între 1768 și 1779, căpitanul James Cook, prototipul și pionierul acestui nou model de marinar aventurier, a efectuat trei lungi călătorii de explorare care l-au dus în majoritatea insulelor mari din Pacific, cu excepția Japoniei. Prin aceste călătorii și-a consolidat vocația timpurie de a se aventura pe mări necunoscute și abia cartografiate, vocație pe care a simțit-o atât de puternic încât și-a consemnat în jurnal dorința de a merge „nu numai mai departe decât a mers oricine înaintea mea, ci cât de departe este posibil pentru un om să meargă” (J. Beaglehole, *The life of Captain James Cook*, Londra, 1974, p. 366). De aici și celebra reflecție care îi este atribuită: „Dacă nu ar fi plăcerea de a fi primul care descoperă un ținut, această muncă ar fi insuportabilă”.

Căpitanul Cook, la fel ca mulți dintre cei care au venit după el, a călătorit spre locuri exotice în care omul nu pusese

picioarul până atunci. Și astfel, plăcerii aventurii i se adăuga faptul că, în calitate de descoperitor, numele său avea să fie legat de acel loc virgin.

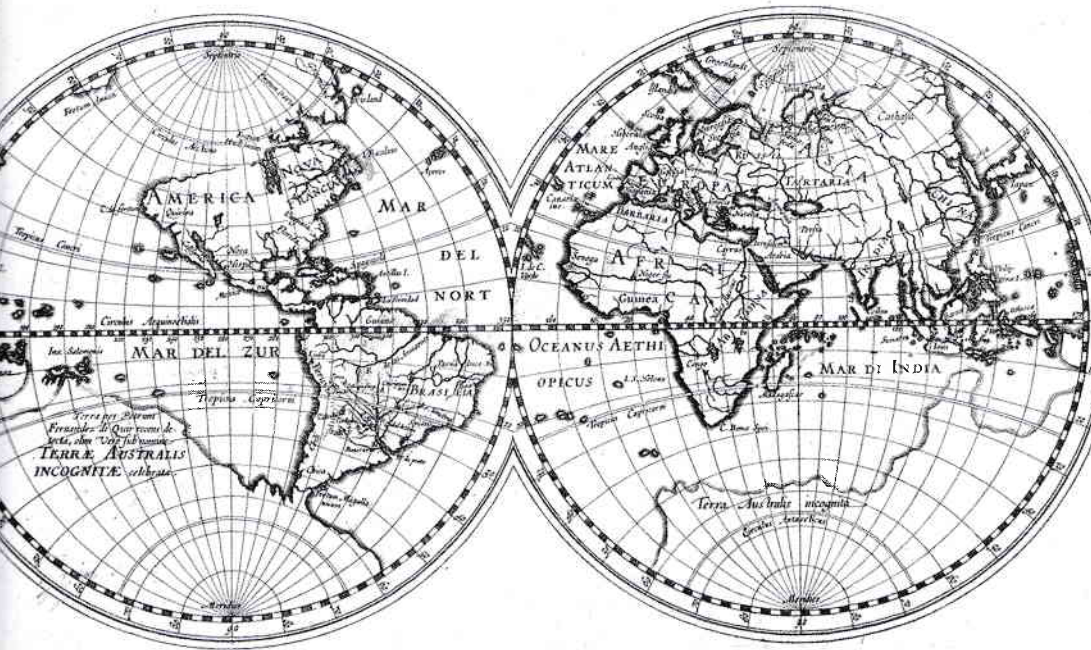


Portret al căpitanului Cook realizat de Sir Nathaniel Dance-Holland în 1775 (Greenwich, National Maritime Museum)

de marinari din 1 900 în timpul unei călătorii de patru ani în jurul lumii (1740–1744). Deși se cunoștea, începând cu secolul al XVI-lea, că această boală putea fi combătută cu alimente proaspete (în special citrice), nenorocirea echipajului lui Anson a condus la studii mai sistematice pentru îmbunătățirea leacului. Astfel, căpitanul James Cook a reușit să combată scorbutul cu varză murată, datorită nivelului ridicat de acid ascorbic pe care îl conține fiindcă este conservată în oțet, precum și să amelioreze condițiile de igienă la bord și să pună în aplicare alte remedii propuse de medici. Toate acestea au contribuit la o scădere a incidenței bolii, deși nu a fost eradicată. Având scorbutul sub control, exploratorii puteau să se gândească să întreprindă călătorii maritime din ce în ce mai lungi spre locuri din ce în ce mai îndepărtate.

## **Explorarea timpurie a Pacificului și călătoriile căpitanului Cook**

Până în 1760, navigația în Oceanul Pacific era de natură militară sau comercială, iar navele nu se abăteau de la rutele cunoscute. Cu toate acestea, sfârșitul Războiului de Șapte Ani (1756–1763) a insuflat mai multor puteri europene (în special Marii Britanii, Spaniei, Franței și Rusiei) speranța de a-și extinde statele în zona Pacificului, o ambiție politică la care s-a adăugat curând simpla dorință de explorare geografică. Marele perdant al conflictului, Franța, a trebuit să renunțe la mai multe teritorii pe care dorea să le compenseze cu noi cuceriri în Pacific. La rândul său, Marea Britanie spera să își consolideze teritoriile dobândite cu noi cuceriri,



Hartă din 1612, realizată de olandezul Hessel Gerritsz, care arată ipoteza unui mare continent (*Terra Australis Incognita*) care s-ar extinde din Antarctica până în Noua Guinee.

iar Spania și Rusia visau să își folosească teritoriile din Pacific pentru a-și consolida și a-și extinde sferile de influență.

Primul care a încercat să deschidă noi rute în Pacific a fost John Byron, care a pornit din Plymouth în 1764 într-o călătorie de descoperire în jurul lumii cu două nave, *Dolphin* și *Tamar*. După ce a făcut escale în Madeira și în Capul Verde, a ajuns în Patagonia, pe care a descris-o ca fiind prosperă și bogată în vânat și în vegetație. Continuând spre est, a ajuns în Țara de Foc, care i s-a părut mult mai săracă și mai primitivă. De acolo s-a îndreptat spre Malaysia și s-a întors în Marea Britanie în mai 1766.

Pe de altă parte, traseul lui Philip Carteret a arătat că Terra Australis nu era situată la est de Insula Paștelui, o zonă din Pacific ce nu fusese cartografiată încă înainte de sosirea sa. Nava lui, comandată de Samuel Wallis, a fost prima care a ajuns în Tahiti, la 19 iunie 1767, deși Pedro Fernández de Quirós observase anterior insula în 1606. După câteva întâlniri inițiale în care britanicii au trebuit să își demonstreze superioritatea militară cu tunurile și cu flintele, au fost primiți de Oberea, regina insulei. Britanicii au rămas aici câteva săptămâni, timp în care tahitienii s-au familiarizat cu metalele și cu utilizarea lor, deoarece până atunci uneltele lor erau făcute din piatră șlefuită. Pe drumul de întoarcere, prin Cape Town și insula Sfânta Elena, au descoperit noi arhipelaguri, precum Insulele Wallis, și au ajuns în cele din urmă la Londra la 20 martie 1769.

Francezii au pornit să exploreze Pacificul conduși de Louis Antoine de Bougainville, un căpitan de marină cu pregătire de matematician și diplomat care s-a bucurat de protecția doamnei de Pompadour, cea mai faimoasă amantă a lui Ludovic al XV-lea și o mare promotoare a activităților artistice și științifice. Bougainville locuia în Insulele Malvine (Falkland), unde francezii instalaseră o garnizoană. Posesia franceză a insulelor era însă contestată, deoarece Coroana spaniolă considerase ocupația franceză o provocare. Arhipelagul fusese descoperit de exploratori spanioli și era considerat o extensie a posesiunilor spaniole sud-americane. Conflictul diplomatic a fost soluționat prin predarea insulelor spaniolilor, astfel că, atunci când Bougainville a fost invitat să părăsească Insulele Malvine, el a mimat acest lucru sugerând că pleacă

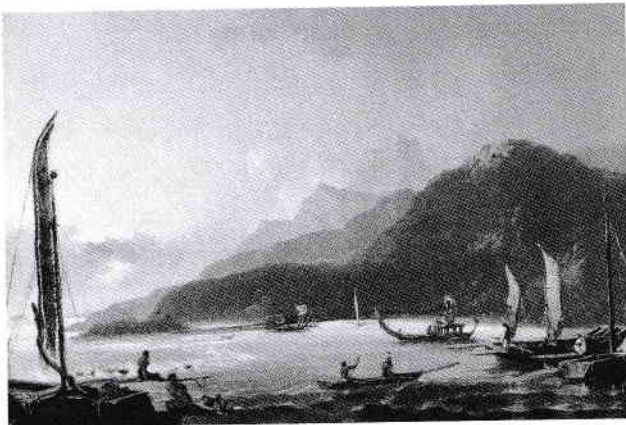
## Tahiti și libertatea sexuală



Rutele deschise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea au permis europenilor să intre în contact cu civilizații ale căror valori erau foarte diferite de ale lor. În plus, aceste comunități erau slab dezvoltate în comparație cu Europa și trăiau în medii naturale paradiziace, fiind astfel considerate societăți idilice de către occidentali.

De aceea, în jurnalele de călătorie ale acestor aventurieri, femeile din Pacific erau adesea descrise ca frumuseți exotice și dezinhibate sexual. Găsim cel mai bun

exemplu în Tahiti, descrisă ca o „nouă Cythera”, nume homeric al insulei Cipru, patria Afroditei, zeița greacă a frumuseții și a dragostei. Spre deosebire de femeile europene, care erau mult mai pudice și se aflau sub supravegherea bărbaților, femeile din Tahiti se apropiau de marinarii pe care îi plăceau și îi invitau fără rușine să se culce cu ele sub palmieri. În cazul femeilor hawaiiene, acestea se ofereau occidentalilor în schimbul unor obiecte de fier, precum cuie sau cârlige, care nu existau pe insulă.



Pictură de William Hodges, membru al expediției căpitanului Cook din 1772. Tabloul prezintă insula Tahiti ca un loc de vis, populat de nimfe.

într-o călătorie maritimă de circumnavigație. Franța tocmai cedase Canada și Louisiana, iar călătoria propusă de Bougainville îi putea permite să-și recapete o parte din prestigiul pierdut dacă reușea să descopere misteriosul continent Terra Australis. Astfel, din Insulele Malvine, expediția s-a îndreptat spre Montevideo (februarie 1767), de unde au fost efectuate explorări în Uruguay și în Argentina și au fost obținute informații despre Paraguay. A trecut apoi strâmtoarea Magellan (sfârșitul anului 1767) și a continuat spre arhipelagul Tuamotu (Polinezia franceză, primăvara anului 1768), spre Tahiti și Noile Hebride, urmând paralela 20°S. Ajungând la Marea Barieră de Corali, s-a îndreptat spre Noua Guinee și spre Madagascar. A ajuns în Franța la Saint-Malo la 16 martie 1769. Expediția sa este amintită pentru două anecdote: în primul rând, pentru planta care a primit numele lui (bougainvillea) și, în al doilea rând, pentru că unul dintre marinarii săi, Jean Baré, era de fapt o femeie care a reușit să își ascundă identitatea feminină în cea mai mare parte a călătoriei. Ea a fost astfel prima femeie care a făcut înconjurul lumii.

Aceste expediții timpurii, deși semnificative, au fost curând eclipsate de cele trei călătorii ale ofițerului britanic de marină James Cook. În timpul Războiului de Șapte Ani (1754–1763), Cook servise în Atlanticul de Nord și contribuise la îmbunătățirea cunoștințelor cartografice despre coastele și porturile din Canada și din Newfoundland (Terra Nova). La sfârșitul conflictului, Coroana britanică dispunea de nave și de ofițeri de marină care puteau fi detașați pentru a explora apele Pacificului. După ce a luat în considerare diferite opțiuni, Amiralitatea britanică a decis să încredințeze misiunea de explorare lui Cook, un autodidact cu origini modeste,

care începuse în marina comercială, servind pe nave care transportau cărbune, și primise botezul focului pe apele furtunoase ale Mării Irlandei. Războiul de Șapte Ani i-a oferit ocazia de a se înrola în Marina Regală Britanică (Royal Navy).

Scopul primei sale călătorii a fost, pe de o parte, de a duce un astronom pe insula Tahiti pentru a instala acolo un observator și a face observații fizice și ale naturii locului. Pe de altă parte, trebuia să ajungă în Noua Zeelandă pentru a vedea dacă aceasta era într-adevăr o insulă, deoarece încă nu se știa cu certitudine acest lucru, și, de asemenea, să treacă prin Insulele Tuamotu pentru a face hărți ale zonei. Nava aleasă a fost *Bark Endeavour*, o corabie robustă pentru transportul cărbunelui pe care Cook o cunoștea bine din experiența sa anterioară în domeniu. Capacitatea mare a navei îi permitea să depoziteze provizii pentru cincisprezece luni și să ofere, de asemenea, suficient spațiu pentru oameni de știință (cameră a hărților, laboratoare etc.). Printre oamenii de știință aflați la bord s-a numărat botanistul Joseph Banks, viitor profesor la universitățile Oxford și Cambridge.

În prima sa călătorie, Cook (1768–1771) a plecat din Plymouth pe 26 august 1768, cu destinația Tenerife. De acolo, a navigat până la Rio de Janeiro și s-a îndreptat spre Capul Horn, trecând prin Insulele Malvine și prin Țara de Foc. După ce a traversat Tropicul Racului, a descoperit noi insule din Polinezia care nu fuseseră cartografiate de Bougainville și le-a determinat poziția geografică. De acolo, a călătorit spre Tahiti, unde a ajuns la 11 iunie 1769 și a putut asista la tranzitul planetei Venus prin fața Soarelui, unul dintre principalele motive ale expediției. În amintirea acestui